

ság talaján állt: kilátástalanságok útvesztőjében kikereste, kikutatta és kipróbálta a lehetőségek csapását . . . Balogh Edgár vitapartnernél több volt: ő lett a dialógus állandó kíváncsi, készenléte és tudata. Intellektuális nyugtalansága keresett és találhatott célt és értelmet a túlsó parton: *társat, kézfogást, egyszínűséget. . .* (Stószí délelőttök. 1968. 152. és 153.). Fábry Zoltán értékelését a szembesítés is igazolja: Balogh Edgár édesapja „a régi császári és királyi egyenruhát hordta”, édesanyja „a Felsőbb Leányiskolában tanított” (*Hét próba*). Balogh Edgárnak ki kellett szakítania magát a polgári világ előítéleteiből, a kötöttségekből, azért, hogy eljusson a néphez, s „a falusi és városi dolgozók egyenes beszéde pártos emberré” nevelte (*Egyenes beszéd*). A *Hét próbában* pedig élesen hangzik mindennek tőmör összefoglalása: „A munka csendje áldott, de a belenyugvásé rothadás”.

Balogh Edgár könyvét, az *Intelmeket* — bizonyos értelemben — az 1965-ben megjelent *Hét próba* folytatásának tekinthetjük; amiért egykor küzdött (Sarlósként) az író, annak újszerű, *szocialista társadalmi* verteit rögzíti az *Intelmekben*.

E kötet azért fontos dokumentum (a szakkutatók számára filológiaiak is), mivel pontosan lemérhető a szerző érzékeny és eleven reagálása jelenkorunk változásaival szemben. Az erjesztő gondolatot adja tovább Balogh Edgár e könyvében, tanulságaival, buktatóival, csalódásaival és újrakezdő reményeivel együtt. Rendkívül *tevékeny embernek* a társadalmi haladást, a szocializmust igénylő gondolatai bomlanak ki az *Intelmekből*. Két főkérdés: 1. a nemzetiségi probléma; 2. a modern társadalom struktúrája, az államhatalom — Keleten és Nyugaton — áll gondolatainak középpontjában. Ezért csak feltételesen fogadható el az, amivel Balogh Edgár az *Intelmeket* kezdi: „Öregedéskor begyűjt az ember, s utódaihoz fordul. Szép lassan emlékirataimon dolgozgatok, de sok múltamban a még ki nem bontható politikum”.

Balogh Edgár oly frissen, s kellő érzékenységgel figyelni napjaink változásait, hogy az *Intelmeket* — gyakran — kevésbé tudjuk mlékíratnak felfogni; a múlt tanulságait ögzítő, azokat továbbbadó együttélés a jelen: orral: ez a magatartás érvényesül kötetében.

Az író bölcsen figyelni és leltározza az életet s annak tapasztalatait (akárcsak Magyarországon tette ezt Veres Péter), s ez kiváltéppen feljogosítja arra, hogy *intelmeket* djon-hagyjon a ma élő fiatalágnak. Nem ázís tehát, ha arról szól és úgy összegez: tapasztalatszerző életutamon”. Inkább arra ívja fel a figyelmet, hogy a ma élő fiatal és atalabb nemzedéknek alaposabban meg ill ismernie az ő (Balogh Edgár) generációnak ifjúkorát, amikor a kapitalizmus út-

vesztőiben keresték az igazságot, a jobb élet lehetőségeit. Ha ezt vesszük figyelembe, igaznak találjuk a meditációt: „Mi kell az embernek, mi az egyéni feltétele annak, hogy elégedett legyen és örvendhessen? Mire kell törekednie ő saját magának, s mire az iránta való elkötelezettségben az egésznek is, a társadalomnak is felkészülnie?” Balogh Edgár tehát nemcsak a múltba tekint, hanem sokkal nagyobb igénnyel és intenzitással a jövőbe is.

Kétségtelen, hogy az *Intelmek* legizgalmasabb fejezetei, bekezdései azok, amelyek a nemzetiséggel és az internacionalizmussal, a nemzetiséggel és az állammal foglalkoznak. Napjaink égető problémái ezek, amelyeket gyakorlatilag kell korunknak megoldania. Kiváltképpen Közép-Európában. E gondolatok át- meg átszövik Balogh Edgár könyvét, meditációit (fel is idézve Fábry Zoltán „embermagyarságát”, Györy Dezső „Kisebbségi géniuszát”, avagy Kacsó Sándor „kisebbségi humánumát” mint erjesztő, indító, egykori példákat). A változó társadalmi struktúrában a nemzetiségi és az internacionalista problémákat, az állam és az egyes nemzetiségek kapcsolatát illetően azt sugalmazza a szerző: *korunknak* kell ezt megoldania. Nem lehet átruházni, a felelősséget elhárítani. A szocialista fejlődés ezt kiváltképpen megköveteli, mivel — mint írja — annak „szerkezetátalakulása” és „kristályosodási törvényei határozottabbak, mint más rendszerben”; ennél fogva előnyei is nagyobbak, de a lemaradás és elmaradás is nagyobb károkkal és veszteségekkel jár.

Az állam és nemzetiség kapcsolatára vonatkozó gondolatait szépen szerkesztett kötetének mintegy csúcspontjaként helyezi el, hiszen azt vallja, hogy a „nemzetiséget megvallani és államiséget alkotó azonosodással vállalni olyan gerjesztés, mellyel önmagát is felemelheti, az államgépezetet is tökéletesítheti . . .”; ráadásul a „közügyi magatartást” is erősíti, és „felerősíti a szocialista humánumot egyetemes értelemben is . . .” Mintha csak Fábry Zoltán gondolatait-megállapításait hallanók visszacsengeni, amelyeket az immár posztumusz kötetének — *Vigyázó szemmel* — utószavában írt meg. Mindenesetre ez felhívja a figyelmet arra, hogy hasznos lesz bizonyos írói, közírói (és költői) életutakat párhuzamosan vizsgálni; kiváltképpen Közép-Európában. Kovács Győző

**Egri Péter: Kafka- és Proust-Indítások Déry művészetében.** Bp. 1970. Akadémiai K. 175 l. (Modern Filológiai Füzetek 9. sz.)

Déry Tibor műveinek olvasói és kritikusai már többször észrevették, hogy ezek a művek gyakran valamely jelentős világirodalmi érték vonzásában helyezkednek el. Írói indulása az

expresszionizmus és a naturalizmus jegyében történt; első jelentősebb kisregényében: *A két-hangú kiáltásban* könnyen felfedezhető Dosztojevszkij és Edgar Allan Poe hatása, a húszas években pedig a dadaizmus és a szürrealizmus nemzetközi irányzataihoz és eredményeihez igazodott. *A befejezetlen mondatról* értekezvén már Németh Andor (*Széljegyzetek egy nagy regényhez*. Fórum 1947.) rámutatott arra, hogy e nagyszabású vállalkozásban milyen módon érvényesültek Proust és Thomas Mann művészi vívmányai. Az életmű újabb szakaszában még inkább felerősödött ez a hatásokkal nyíltan befogadó és asszimiláló eljárás: közismert, hogy a *G. A. úr X.-ben* című regény Kafkára (különösen a *Perre*) rímelt, a *kiközösítő* pedig Thomas Mann *A kiválasztott* című regényéhez kötődik, az írói szemléletnek és az anyag formálásának sajátosságai.

E művek írója, úgy tetszik, lemond az originalitás elvéről, hogy a bázisul használt művek asszociációs körzetével bővíthesse mondanivalóját. E lemondás azonban csupán látszólagos. A készen kapott anyagot és asszociációs környezetet ugyanis Déry új, személyes és eredeti összefüggésbe állítja, nem átveszi, hanem átértelmezi. (Lényegében hasonló módon jár el, mint a klasszikus vagy archaikus mítoszokat átértelmező, modern összefüggésbe állító irodalom, amely Thomas Manntól Anouilh-ig gyakran él azzal a lehetőséggel, hogy mintegy parafrázálja vagy átfogalmazza az alapvető sorhelyzeteket megragadó mítoszokat.) Ez az átértelmezés nemcsak a korunknak Proust, Kafka és Thomas Mann óta megváltozott viszonyait és tapasztalatait veszi figyelembe, hanem a korszerű realista szintézis távlatát is. A Déry-műveknek erre a tulajdonságára figyelmeztet igen nyomatékosan Egri Péter is, midőn tanulmányának bevezető fejezetében azt vizsgálja, hogy Déry miként értelmezi és alakítja át Franz Kafka és Marcel Proust módszerét. „Déry Tibor is — mondja — azoknak a jelentős XX. századi művészeknek sorában van, akik a realizmus XIX. századi típusának téziséit, és ennek felbomlásából keletkező irányok anti-téziséit egy új, modern realista ábrázolásmód boltozó szintézisébe emelték.” Ennek a szintézisnek a létrehozásában kitüntetett módon érvényesült Proust és Kafka hatása, akik Déry „legbenszöbbször törekvéseit kinyilatkoztatásszerű művészi sugallatukkal és szuggesztivitásukkal” szabadították fel, s „akiknek a modern valóságból kiinduló, annak számos mozzanatát összesűrítő, de a realizmus alapelveit sok tekintetben fellazító vagy feloldó módszerét Déry a maga világképének egyéni szükségletei alapján eredeti módon modern realista formában átértelmezte”.

Az átértelmezés műveleteinek felderítése és minősítése részletes, gondos filológiai mun-

kát követel. Ezt a munkát Egri Péter két kérdéskörrel foglalkozva végzi el: először Kafka és Déry, majd Proust és Déry kapcsolatát vizsgálva meg. A Kafka-hatás vizsgálata során a húszas évek első felében írott *Országúton* (eredeti címe: *Akonyodik, a bárányok elvéreznek*), a harmincas évek elején készült *Szemtől szembe* és az újabb regények közé tartozó *G. A. úr X.-ben* elemzését végzi el. Azt keresi, hogy ezek a művek milyen jellegzetes karkai motívumokat mutatnak, honnan erednek ezek a motívumok, s milyen szerepet töltenek be Déry írásaiban, a művek szerkezetében és jelentésében. Egri Péter, a modern komparatiztika felfogása értelmében, nem pusztán arra a kérdésre keres választ, hogy a jellegzetesen Kafkára utaló motívumok vajon milyen úton-módon jutottak el a német írótól a magyarig, hanem arra is, hogy mi lehetett az a helyzetazonosság, amely esetleg közvetlen hatás nélkül is kialakíthatta Dérynél a karkai eljárásokat és fordulatokat. Így például bizonyosra vehető, hogy az 1923-ban fogalmazott *Országúton* még nem Kafka vonzásában készült, hiszen a prágai mester írásainak hatósugara ekkor még alig ért túl az író közvetlen barátainak körén. Annál valószínűbb viszont, hogy a Déry-regényben feltűnő, Kafkára emlékeztető jelképes értelmű és szorongást sugalló rovarmotívumok a két író: a prágai magányban alkotó Kafka és az emigrációs légszomjjal küszködő Déry helyzetének, valósághoz való viszonyának és közérzetének hasonlóságával magyarázhatók. *A Szemtől szembe* és a *G. A. úr X.-ben* karkai motívumait és eljárásait természetesen már a német író műveinek ismerete, tudatos felhasználása és átértelmezése alakította ki.

Egri Péter azonban még Kafka vonzásánál is erőteljesebbnek és fontosabbnak tartja Marcel Proust hatását, amely különösen Déry legjelentősebb művében: *A befejezetlen mondatban* öltött alakot. Tanulmányának nagyobbik fele is ennek a hatásnak s a hatá átértelmezésének a kutatásával foglalkozik. Részletesen, gondos filológiai aprómunkával foglalkozik Déry jellemábrázolásának, cselekményvezetésének, időtechnikájának, szerkesztő módszerének, műfaji eljárásainak és stílusának a prousti műre és módszerre való utalásaival. Elemzéseiből *A befejezetlen mondat* gondos és eredeti elemzése kerekedik ki amely számításba veszi a regénystruktúrát valamennyi tulajdonságát és elemét. Egri Péter fejtegetései ezért nemcsak a Proust—Déry kapcsolat felderítésében jelentenek alapvegy eredményeket, hanem a Déry-mű árnyalt és hitelesebb megközelítésében is. *A befejezetlen mondatot*, modern prózának ezt a nagyszabású, bizonyos értelemben társtalannul álló művét, új megvilágításba tud helyezni, még Lukács György, Németh Andor és Szigeti József gazdag regényelemzést

után is. Csak kívánni lehet, hogy valaki, talán éppen Egri Péter, ugyanezzel a gondos filológiai munkával derítse fel egyszer a Thomas Mann-hatások természetét és sorsát is Déry műveiben.

Pomogáts Béla

**Garai Gábor: Elférünk a földön.** Bp. 1973. Szépirodalmi K. 288 l.

A kötet Garai Gábor újságcikkeinek, portrévázlatainak, lírai hangvételi könyv-kritikáinak és jegyzeteinek újabb gyűjteménye. Föltétlenül jó és hasznos dolog, hogy a kiadó időről időre közreadja a költő publicisztikus írásait, hiszen ezek is szerves részét képezik munkásságának. Nem hallgathatjuk el azonban, hogy a kötet túlméretezett: mintegy harmadrésze nem állja a másodszeri olvasás próbáját. Már a korábbi prózai gyűjtemények is jelezték: szigorúbb rostálás szükséges, Garainak le kellene mondania az egyszerű fogyasztásra szánt — és valóban csak egyszer fogyasztható — cikkekről. A válogatás így az olvasóra marad; ha bátran szelektál, s figyelmét csak a lényeges, központi írásokra fordítja, akkor értékes, megszívlelendő gondolatokkal gazdagodik.

A *Jegyzőfüzet* című első ciklusban munkájának és mindennapjainak kisebb-nagyobb eseményeiről számol be — olykor rezignáltan, gunyorosan, máskor meg bosszúsan, indulatosan a költő; a harmadik ciklusban a politikai írások kaptak helyet, a mindig jobbító szándékú közéleti ember hallatja szavát. Ezek a cikkek elsősorban a *kritikusnak*, a Garai-életmű kutatójának adnak segítséget. Elég csupán a *Hogyan születik?* című valómásra utalni, amelyben Garai több jelentős költeményének keletkezéstörténete tárul föl. Fontos dokumentum az *Alkotás és elkötele-*

*zettség* vagy *A forradalom felelőssége*: a kommunista költő világos és egyértelmű állásfoglalása. Nyílt szó, az új iránti fogékonyság és mély humanizmus jellemzi ezeket az írásokat.

A könyv gerincét Garai Gábor rövid kritikái, pályakezdőket útjukra bocsátó előszavai, szomorú alkalmakra írott nekrológjai képezik. Szinte valamennyi túlnő vállalt feladatán, s egy-egy alkotó egész pályaképét, egyéni rajzú portréját villantja föl.

Mit nyerhet mindebből az *irodalomtörténész*? Nem szigorúan tudományos megállapításokat természetesen, nem tárgyilagos mondatokba regulázott gondolatokat — de inspirációt, indíttatást. Garainak ezekben az alkalom szülte írásaiban is van sajátos érdekességű mondanója irodalmunk klaszszikus és jelenkori alkotóiról. Különösen szép és tanulságos a kettős Fodor József- és Vas István-arckép, találó és meggondolkodtató *Az olvasó író*: Illés Endre bemutatása. Ma sem lehet megrendülés nélkül olvasni a költőtárs és jóbarát, Váci Mihály halálára írt sorokat — de túl a gyász keservén, Garai talán elsőként már az életműről is fontosat mond. Példaszerűen jó *Egy hivatásos kritikus*: Faragó Vilmos bemutatása. Az említett portrék méltán sorolhatók Garai két korábbi tanulmánykötetének legjobb darabjai mellé.

A világirodalom Ivan Goran Kovačić, Peter Weiss, Andrej Voznyeszenszkij és Jevgenyij Jevtusenko révén van jelen a gyűjteményben. Garaiból minduntalan kibukik a szenvedélyes *műfordító* is: szívesen elidőz egy-egy technikai megoldásnál, szívesen boncolgat idegen kifejezéseket. Értékes részletek, villanások ezek — aminthogy értékes villanásokat, ötleteket, továbbgondolható tanulságokat adnak a könyv java írásai is.

Tarján Tamás